

Pregledni rad
305-055.2:328
328:316.66-055.2
Primljeno: 28. travnja 2007.

Žene u parlamentima – globalna perspektiva

MARJETA ŠINKO*

Sažetak

Iako ženska zastupljenost u nacionalnim parlamentima nakon Drugoga svjetskog rata stalno raste, žene još uvijek nisu postigle ni 20% zastupljenosti. Parlamenti u kojima participira 30% ili 40% žena češće se spominju kao hvalevrijedne iznimke negoli (još neostvareni) cilj. Razlozi ovakvog stanja leže u specifičnim rodnim/spolnim preprekama tj. političkim, socioekonomskim i sociokulturnim faktorima koji utječu na ulazak žena u parlamente. U ovome se radu razmatraju ovi faktori te posljedice veće zastupljenosti žena za politički sustav i društvo u cjelini. Autorica zaključuje kako, osim zadovoljenja ideala pravednosti, povećanje udjela žena u nacionalnim parlamentima može poboljšati položaj žena u društvu, ali i povjerenje žena i muškaraca u predstavničke institucije.

Ključne riječi: prepreke političkoj participaciji, argumenti za veću zastupljenost, dimenzije predstavnštva, Hanna Pitkin, kritična manjina/kritična masa

Kad se govori o (pod)zastupljenosti žena u politici, a time i u parlamentima, često se može čuti i pitanje: zašto? Zašto bi to uopće trebala biti tema? Nismo li konceptom demokracije pokrili sve individualne razlike, pa tako i rodnu/spolnu, dali Pojedincu sva njegova prava i dužnosti te mu ostavili da slobodno odlučuje o svojoj političkoj sudbini? Upravo oni koji ovo pitanje ne postavljaju shvaćaju da jednakost prava ne znači i jednakost mogućnosti – naime, činjenica diskriminacije žena u svim područjima, pa tako i u području politike, čini spolnu razliku političkom razlikom i osnova je za isključivanje žena iz domene političke moći (Pateman, 2000.). Upravo će zato žene u politici biti “tema” sve dok se diskriminacija ne iskorijeni.

* *Marjeta Šinko*, diplomirana politologinja, polaznica poslijediplomskoga doktorskog studija “Komparativna politika” na Fakultetu političkih znanosti.

Pitanje se, međutim, može postaviti i drukčije: zašto je bitno da žene budu zastupljen(i)je u parlamentu? Sve se češće govori o smanjenoj moći parlamenta – što zbog ograničene mogućnosti funkcioniranja unutar suvremenih procesa donošenja političkih odluka, što zbog utjecaja globalizacije na državnu suverenost. Izvršna vlast, čak i u parlamentarnim sustavima vlasti, preuzima primat u vođenju države. Ustrojstvo vlasti suvremenih demokracija u svojoj zbilji tako postaje *parlamentarizam poremećene ravnoteže u korist izvršne vlasti* (Smerdel/Sokol, 2006.: 360-369). Ako stvarna politička moć više ne “boravi” u parlamentu, nisu li zahtjevi za većom prisutnošću žena promašeni? Što tada znači koji postotak žena više ili manje?

U ovom se tekstu nećemo baviti suvremenim raspravama o utjecaju globalizacije na smanjenje suverenosti državnih institucija, a ostavit ćemo po strani i rasprave o položaju parlamenata¹ u modernim demokracijama. Polazimo od postavke da su glavne funkcije suvremenih parlamenata² te činjenica da su isti najviša nacionalna predstavnička tijela (a često i primarni izvor regrutacije u izvršna tijela) dovoljni pokazatelji njihove političke moći. Dapače, mogli bismo se suglasiti s autoricama koje, s nemalom dozom cinizma, utvrđuju kako je upravo parlamentarna podzastupljenost žena najbolji dokaz moći i prestiža parlamenata (Sawer, 2000.b: 364). Smatramo, dakle, da se demokratski deficit suvremenih demokracija ne može razriješiti bez uključivanja žena u procese donošenja političkih odluka, što neizostavno uključuje i njihovu veću prisutnost u nacionalnim parlamentima.

Povijesni i zemljopisni prikaz ženske zastupljenosti

U parlamentu mogu biti predstavljeni samo punopravni članovi političke zajednice. Žene su u tom smislu tek zakoračile u svoju “političku adolescenciju”: pravo glasa³ prvi su put ostvarile na Novom Zelandu 1893. godine, a danas tek nekolicina zemalja⁴ ženama negira to pravo.

¹ Rasprave koje se u akademskim krugovima vode oko pitanja neravnoteže moći između zakonodavne i izvršne vlasti često se pozivaju na povijesnu ulogu parlamenata i suvremenu deformaciju te uloge. Ipak, neki će autori ustvrditi kako je “većina rasprava o opadanju moći zakonodavnih tijela utemeljena na pretpostavci da je takvo opadanje moguće. Održava se mit o zlatnom dobu legislative kad su cvjetali mudrost, govorništvo, džentlmenско ponašanje i duh javnosti, sve u isto vrijeme.” (Whare, 1967.: 155-157 prema Smerdel, 1993.: 44)

² “Glavne su funkcije suvremenih parlamenata donošenje zakona i odluka, imenovanje i razrješenje vlade, te kontrola vlade i uprave.” (Kasapović, 2003.: 257)

³ Zanimljivo je kako su žene u nekim zemljama ponajprije ostvarile pasivno biračko pravo, a tek godinama nakon toga i aktivno (najekstremniji je primjer SAD-a u kojem su žene ostvarile pasivno biračko pravo još 1788. godine, a aktivno tek 1920. godine). Uz to, žene su često u uživanju prava glasa bile ograničene obrazovnim cenzusom, ali i, primjerice, bračnim statusom

Tablica 1: Žene u parlamentu nakon Drugoga svjetskog rata

Godina	1945.	1955.	1965.	1975.	1985.	1995.	2006.
Ukupno parlamenata	26	61	94	115	136	176	189
Zastupnice u donjem domu	3,0%	7,5%	8,1%	10,9%	12,0%	11,6%	17,2%
Zastupnice u gornjem domu	2,2%	7,7%	9,3%	10,5%	12,7%	9,4%	16,0%

Izvor: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>, 19. travnja 2007. (Stanje 31. ožujka 2007.)

Iz tablice je vidljiv trend povećanja broja žena u parlamentima, ali čini se da je to proces dugoga (i nelinearnoga) trajanja u kojem žene još nisu prešle ni granicu od 20% zastupljenosti. Prema podacima *Inter-Parliamentary Union*, svjetski je prosjek zastupljenosti žena u obama domovima parlamenta 17%. Istodobno iz tablice možemo vidjeti da sama činjenica širenja demokratskih ideja i rušenja nedemokratskih sustava⁵ ne donosi ništa radikalno bolje za politički status žena na globalnoj razini. Dapače, globalni rekord zastupljenosti žena od 14,8% iz 1988. godine, nije premašen sve do 2002. godine (<http://www.ipu.org/iss-e/women.htm>, 19. kolovoza 2006.). Ovaj je podatak izravno povezan s padom komunističkih režima krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća.

Upravo je unutar komunističkih nekompetitivnih sustava ženama bila omogućena najveća prisutnost u predstavničkim tijelima – zasluga je to proklamirane komunističke ideologije jednakosti muškaraca i žena. U ovim je sustavima proces donošenja političkih odluka u parlamentima, kako za žene, tako i za muškarce, bio snažno ograničen, a centri političke moći bile su Komunističke partije. Može se, dakle, postaviti legitimno pitanje koliko je ženska prisutnost u ovim parlamentima uopće bila bitna te mogu li se zastupnice u komunističkim zemljama uspoređivati sa svojim demokratskim pandanima? Joni Lovenduski skreće pozornost upravo na te činjenice: mnoge su žene bile regrutirane samo zbog simboličke zastupljenosti, a *zakon*

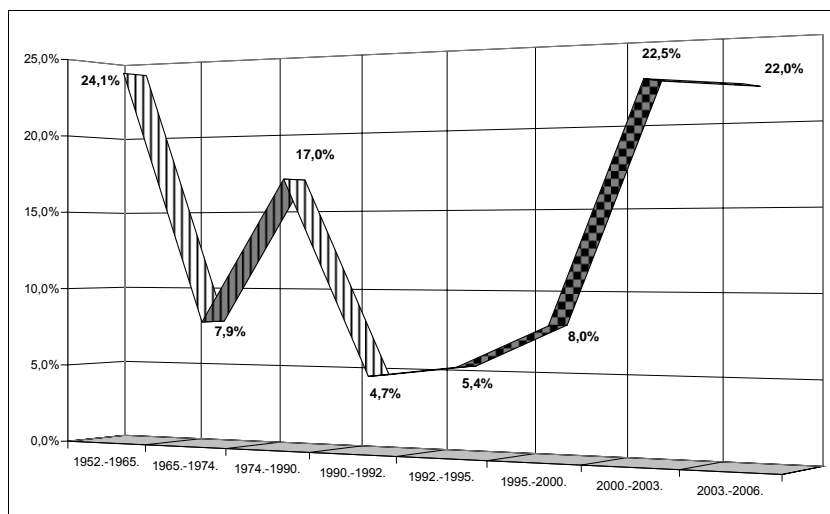
(Pintat, 1998.: 161). U nekim pacifičkim državama još uvijek postoje restrikcije u uživanju prava glasa žena (*Inter-Parliamentary Union*, s.a.: 5).

⁴ Države u kojima žene još nemaju pravo glasa su: Bruneji, Katar, Kuvajt, Oman, Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati (*Inter-Parliamentary Union*, s.a.: data sheet N° 1). U obzir se mora uzeti da su, osim Kuvajta, sve navedene zemlje apsolutističke. Dakle, samo bismo za Kuvajt, u kojem je uspostavljen parlament, mogli ustvrditi da je nijekanje prava ženama da biraju i budu birane primjer neposredne rodne/spolne diskriminacije.

⁵ Svjesni smo mogućih prigovora na korištenje broja parlamenata kao pokazatelja sve brojnije uspostave demokratskih sustava. Demokracija je mnogo više od institucionalizacije parlamenta, no za potrebe ove analize nije nužno da razlučujemo *de iure* od *de facto* demokratskih sustava.

*rastućih disproporcija*⁶ najbolje opisuje položaj žena u politici jer njihova značajna zastupljenost u nacionalnim parlamentima snažno opada putem do politburoa (Lovenduski, 1986.: 234-238). Dakle, politička moć je možda smještena unutar drukčijih institucija, ali izostanak žena iz institucija moći zajedničko je “komunističkim” i “demokratskim” ženama. Taj se zaključak dodatno potvrđuje za vrijeme tranzicije tih režima u demokratske sustave. U trenutku u kojem se sustav transformira te izbori postanu kompetitivnima, a politička moć prijeđe na predstavničko tijelo, žene “nestaju” (Knežević/Dilić, 1997.; Shvedova, 1998.b). Kao primjer može poslužiti i hrvatski slučaj.

Grafikon 1: Ženska zastupljenost u Saboru Socijalističke republike i Republike Hrvatske

Izvori: Leinert Novosel, 2002.; <http://www.sabor.hr>, 19. travnja 2007. (Stanje 29. rujna 2006.)

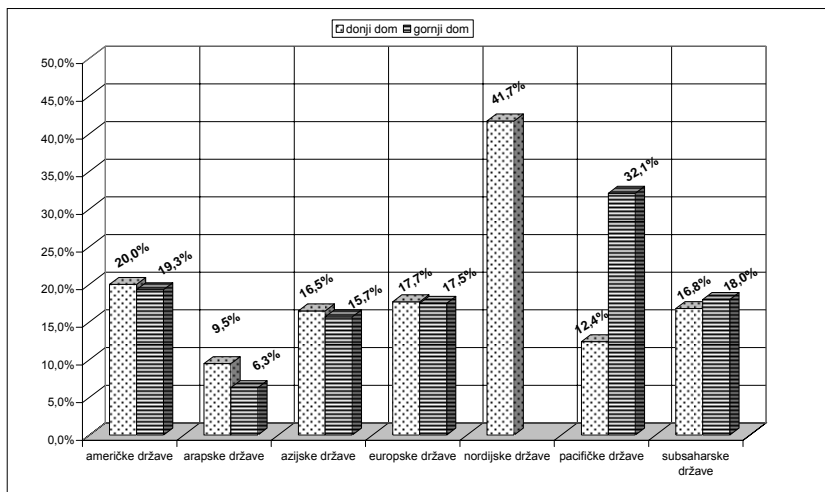
Vidimo da je zastupljenost žena u prvih deset godina hrvatske demokracije jedva dostigla najlošiji postotak zastupljenosti žena u Saboru Socijalističke republike Hrvatske koji je, paradoksalno, bio rezultat najveće izborne kompeticije u socijalističkom razdoblju (Leinert Novosel, 2002.). Upravo je

⁶ Ovaj Putnamov zakon upućuje na nesrazmjernu prednost obrazovanih, imućnih muškaraca u političkim elitama, a čija se prisutnost povećava penjanjem u političkoj hijerarhiji (Putnam, 1976. prema Lovenduski, 1986.: 206). Ova se pojava često opisuje i kao *piramidalna zakonitost*.

ovakav drastičan pad udjela žena, simptomatičan i za ostale parlamente postkomunističkih zemalja, urodio i smanjenjem zastupljenosti na globalnoj razini (*tablica 1*, podaci za 1985. i 1995. godinu). Neke će autorice ustvrditi da je ovaj pad zastupljenosti žena jedan od katalizatora povećanoga interesa za žene u politici⁷ devedesetih godina prošloga stoljeća (Sawer, 2000.b: 366-367).

Pa ipak, nakon ovoga prvotnog nazadovanja uzrokovanoga padom komunističkih sustava, uslijedilo je desetljeće postupnih poboljšanja u političkoj participaciji žena u svim svjetskim regijama.⁸ Iako među samim regijama postoje velike razlike (Inter-Parliamentary Union, s.a.: 2-4), napredak učinjen u razdoblju nakon 1995. godine zaslužan je za ostvarivanje novoga globalnog rekorda zastupljenosti žena.

Grafikon 2: Ženska zastupljenost u parlamentima po svjetskim regijama*

*Iz europskih država isključene su nordijske, a pod američkim državama podrazumijevaju se države Sjeverne i Južne Amerike.

Izvor: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>, 19. travnja 2007. (Stanje 31. ožujka 2007.)

⁷ 1994. godine *Inter-Parliamentary Union* prihvatio je *Plan akcije za ispravljanje sadašnje neravnoteže u participaciji muškaraca i žena u političkom životu*, Pekinška platforma akcije ustanovljena je na UN-ovoj Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama 1995. godine, a uslijedili su i programi akcije za poticanje političke participacije žena u drugim međunarodnim institucijama poput IDEA-e (Sawer, 2000.b: 367).

⁸ Između 1995. i 2005. godine zastupljenost žena povećala se za 5,9 postotnih poena u američkim, 2,2 u arapskim, 1,8 u azijskim, 6,1 u europskim, 3,7 u nordijskim, 6,9 u pacifičkim i 5,0 u subsaharskim parlamentima (*Inter-Parliamentary Union*, s.a.: 3)

Iz grafikona je vidljivo da je jedina skupina država koja je umnogome premašila svjetski prosjek i jedina koja se približila idealtipu paritetne demokracije skupina nordijskih/skandinavskih država. Ovaj većinom poznat podatak, na žalost, pokazuje i sljedeće: čak je i unutar demokratskih sustava regulacija, a ne prirodni put, tj. kompeticija, ključna za veću žensku zastupljenost. Poznato je da su upravo skandinavske stranke prve počele uvoditi kvote za poticanje žena u politici (*vidi* <http://www.quotaproject.org/>). Treba naglasiti da su to učinile samoinicijativno (doduše, nakon kontinuiranih pritisaka aktivnih članica i ženskih/feminističkih organizacija), a ne prisilom zakona ili odluka državnoga vrha. Dakako, ne smijemo zaboraviti ni ostale varijable koje su ovakav postotak zastupljenosti žena u skandinavskim zemljama učinile mogućim, a to su zasigurno egalitarna politička kultura i skandinavski model države blagostanja te dobro organiziran i na institucionalnu politiku usmjeren ženski/feministički pokret (Dahlerup, 1988.: 99-104; Phillips, 2001.: 88-93).

Činjenica da je ženama potreban poticaj za bavljenje politikom nalaz je koji nas upućuje na neminovan zaključak: ako žene, u odnosu na muškarce, trebaju poticaj, zasigurno postoje i neke specifične prepreke za žene pri ulasku u politiku i/ili u politici.

Prečice i prepreke na putu za parlament

Većina autora/ica faktore koji (ne) pogoduju ženskoj političkoj participaciji, konkretnije zastupljenosti u parlamentima, dijeli u tri grupe: političke, socioekonomske i sociokulturne.⁹

U posljednjih dvadesetak godina brojna su istraživanja pokušala rasvijeliti koja od ovih grupa faktora najizrazitije utječe na zastupljenost žena u parlamentu. Većina istraživanja provedenih u najrazvijenijim demokracijama uputila je na političke faktore kao odlučujuće. No, kad se istraživački interes proširio i na zemlje u razvoju, rezultati su postali “zamagljenijima”. Različiti autori/ce dolaze do različitih zaključaka, ovisno o metodama koje primjenjuju i regijama koje proučavaju – ponekad su politički i sociokulturni faktori bitni, katkad socioekonomski i sociokulturni, katkad svi (Kenworthy/Malami, 1999.: 236, 256-260; Shvedova, 1998.a: 20-22). Pa ipak, čak i ova kvi disonantni rezultati ostavljaju prostora za generalizaciju: dok u razvijenim demokracijama veća prisutnost žena u parlamentima ponajprije ovisi o

⁹ Sociokulturne faktore neke autorice nazivaju kulturnima (Kenworthy/Malami, 1999.), a neke psihološkima (Shvedova, 1998.a: 19). Kulturni i psihološki faktori izrazito su isprepleteni, ali čini nam se da nema osnove za imenovanje cijeloga spektra kulturnih faktora (npr. utjecaj religije ili tip političke kulture) “psihološkim”. Skloniji smo ovu treću kategoriju faktora nazvati sociokulturnim, uz distinkciju između kulturnih i psiholoških potkategorija.

ukidanju (ili barem zaobilazanju) političkih barijera, u zemljama u razvoju ona ovisi o kompleksnijem skupu problema, odnosno o odgovarajućim strategijama za njihovo prevladavanje.

Tablica 2: Faktori koji utječu na ulazak žena u parlamente

Politički	izborni sustav stranački sustav politika kao “muški klub” (ne)suradnja s ostalim društvenim skupinama pravo glasa za žene
Socioekonomski	obrazovanje žena (ne)zaposlenost žena (ne)zaposlenost žena u III. i IV. sektoru razina ekonomskoga razvoja države veličina i snaga ženskoga pokreta razina siromaštva žena dvostruko opterećenje žena
Sociokulturni	tip političke kulture države religija rodna/spolna diskriminacija nedostatak samopouzdanja žena

Izvor: Kenworthy/Malami, 1999.; Shvedova, 1998.a

Osvrnimo se pobliže na sve ove skupine faktora. Na razini političkih faktora često se izborni sustav imenuje glavnim kriterijem uključenja/isključenja žena iz parlamenata (Directorate-General for Research, 1997.; Kenworthy/Malami, 1999.: 237; Matland, 1998.: 74-75; Pascaud-Bécane/IPU Secretariat, 1999.: 38; Squires, 2000.: 1567). Mnoga komparativna istraživanja pokazala su da su žene uspješnije unutar razmjernih izbora, a iskustva onih država koje su zamijenile svoje većinske sustave (barem djelomično) razmjernima to su i dokazala (Kenworthy/Malami, 1999.: 260; Sawyer, 2000.b: 368). Prednost koju žene ostvaruju u razmjernim sustavima temelji se na samoj logici ovoga sustava – izbori putem stranačkih lista u višemandatnim okruzima omogućuju veće kandidiranje (i izbor) žena.¹⁰ Stranka ne

¹⁰ Treba naglasiti da je većina istraživanja polazila od temeljnoga (i uobičajenoga) razlikovanja: većinski izbori u jednomandatnim okruzima nasuprot razmjernim izborima u višemandatnim okruzima. No katkad se “(...) jednomandatni okruzi mogu naći u sustavima razmjernih izbora, kao što se većinski izbori mogu provoditi u višemandatnim okruzima” (Kasapović, 2003.: 151-152). U ovim slučajevima temeljnom značajkom postaje veličina okruga, a ne razmjerni izbor, tj. žene će lakše ući u parlament kad ih se bira u višemandatnim okruzima, bez obzira na to je li tip izbora razmjerni ili većinski (Kenworthy/ Malami, 1999.: 238).

mora naći jednoga kandidata¹¹ koji će se svidjeti većini birača, kao što je to u većinskim izborima, nego može sastavljati listu različitih kandidata/kinja i postići isti efekt (Kenworthy/Malami, 1999.: 237; Matland, 1998.: 76-78). Dodatna je pogodnost uspješnija primjena kvota u ovim sustavima – Richard Matland napominje da je razmjerni sustav pogodniji za *efekt zaraze*, tj. za širenje stranačkih mjera (kvota) kroz sustav jednom kad ih uvede bilo koja stranka (Matland, 1998.: 78-79). No, čak ni svi razmjerni sustavi ne pogoduju ženama u istoj mjeri: što su okruzi veći, to je veća razmjernost i reprezentativnost, dakle i vjerojatnost da će žene biti izabrane, a visoki izborni pragovi eliminiraju male stranke (koje najčešće imaju isključivo muške liste) koje bi inače oduzele mjesta niže pozicioniranim ženama na listama većih stranaka. Osim toga, Matland iznosi pretpostavku kako zatvorene liste ženama pogoduju više od otvorenih jer one isključuju predrasude prema ženama u postupku “krojenja” lista (Matland, 1998.: 80-82).

Na razini stranačkih sustava ideologija stranke (povezana s jačinom stranke u stranačkom sustavu) dobar su pokazatelj potencijalne ženske zastupljenosti. Stranke lijevice prije će poduprijeti ciljeve rodne/spolne jednakosti, implementirati poticajne mjere za žene i općenito “slati” više žena iz svojih redova u parlamente nego desne stranke. Dakle, ako jedna od glavnih stranaka u stranačkom sustavu pripada lijevomu ideološkom spektru, može se s određenom sigurnošću pretpostaviti da će zastupljenost žena u tome političkom sustavu biti veća. Ovakva “naklonost” lijevih stranaka ženama naširoko je istraživana i dokumentirana (Caul, 1999.: 81-82, 87; Directorate-General for Research, 1997.; Kenworthy/Malami, 1999.: 238; Pascaud-Bécane/IPU Secretariat, 1999.: 42). Neki autori/ce napominju, međutim, da dolazi do kongruencije mjera (i stajališta) prema ženama između stranaka na suprotnim stranama ideološkoga spektra te ideologija postaje sve manje bitnom varijablom. Istražujući te teze, Miki Caul dolazi do zaključka kako su lijeve stranke i veća zastupljenost žena još uvijek povezani, no veza je još snažnija kod postmodernističkih stranaka (Caul, 1999.: 88, 95).¹²

Sljedeću potkategoriju, široko određenu kao stranačka potpora ženama, čine odgovori na pitanja poput ovih: zalažu li se stranke aktivno za rodnu/

¹¹ Ovdje se pojam kandidata bez veće griznje savjesti može koristiti kao određenje muške osobe, a ne nadređujući pojam koji obuhvaća i muški i ženski spol. Naime, pri većinskim izborima kandidat puno češće jest kandidat, negoli kandidatkinja.

¹² Trebalo bi skrenuti pozornost na još jednu mogućnost povećanja udjela žena u parlamentima. Žene se mogu odlučiti na samostalno stranačko organiziranje umjesto da djeluju kroz “konvencionalne” stranke. Ovaj se aspekt u analizama zastupljenosti žena najčešće zanemaruje jer su uspješni primjeri oskudni. Islandska Ženska stranka (*Kvinnalístin*) postojala je od 1983. do 1999. godine i dobivala je do 10% glasova na nacionalnoj razini (<http://www.quotaproject.org>, 19. kolovoza 2006.; Pascaud-Bécane/IPU Secretariat, 1999.: 48). Ruska ženska stranka *Žene u Rusiji* osvojila je 8,1% na nacionalnim izborima 1993., no nije uspjela prijeći prag 1995. godine (Golosov, 2001.: 59).

spolnu jednakost? Primjenjuju li *kvote* ili *ciljeve* pri poticanju veće ženske participacije? Postoje li ženske sekcije unutar stranaka i koje su njihove ovlasti? Organiziraju li stranke treninge za svoje članice? Kakav se tip kandidacijskih postupaka primjenjuje unutar stranaka? Koliko su aktivne članice stranaka? Odgovor na svako od ovih pitanja pokazat će nam nešto o izgledima žena da uđu u parlamente. Tako će poticajne mjere u obliku *ciljeva*, a još više *kvota*, pozitivno utjecati na prisutnost žena u parlamentima. U obzir se, međutim, mora uzeti vremenski raskorak od trenutka prihvaćanja kvota do prvih rezultata – Caul govori o 10-15 godina, Dahlerup o trima izbornim ciklusima (Caul, 1999.: 90; Dahlerup, 1998.: 104). Poticaj ženama da uđu u politički život mogu dati i ženski ogranci političkih stranaka. Popularnost ovoga mehanizma¹³ možda je najbolji dokaz da samo postojanje ženskoga ogranka nema izravan utjecaj na povećanje zastupljenosti žena. Kontroverzija oko ženskih sekcija to je veća jer unutarstranačko organiziranje žena može poslužiti i kao način marginalizacije članica (Directorate-General for Research, 1997.). Stoga su ovlasti ovih ogranka ključne za sve posredne pogodnosti (poput stjecanja političkoga kapitala) koje žene mogu ostvariti.¹⁴ Dodatni načini stjecanja političkoga kapitala mogu biti i stranački treninzi koji osposobljavaju članice za uloge zastupnica i/ili ih potiču na kandidiranje.¹⁵ No to se sredstvo poticanja žena mnogo rjeđe primjenjuje od ženskih ogranka, što neke autore/ice navodi na zaključak kako stranke nisu spremne učiniti ništa više od obične organizacije članica (Directorate-General for Research, 1997.; Pascaud-Bécane/IPU Secretariat, 1999.: 46). Birokratski kandidacijski postupci u kojima su pravila detaljno razrađena, a autoritet počiva na legalističkim principima, pogoduju većem broju žena na listama čak i kad se ne primjenjuju poticajne mjere (Matland, 1998.: 70-71). Nalaz Caulove da visoke razine institucionalizacije kandidacijskoga postupka i lokalni izbor kandidata/kinja povećavaju zastupljenost žena to dodatno potvrđuje (Caul, 1999.: 94). Postojanje većega broja aktivnih članica stranke i njihovo više pozicioniranje sljedeći je pokazatelj veće zastupljenosti žena. Bitna je prisutnost stranački aktivnih članica jer se, s jedne strane, povećava ponuda aspirantica, a s druge se povećava pritisak na stranački vrh da uvede promjene i konzekventno ih provede. Caulova napominje da je upravo ženski stranački

¹³ Ženski ogranci mogu se naći u 75% zemalja u svijetu (Directorate-General for Research, 1997.)

¹⁴ Primjerice, od devet radnih grupa njemačke Socijaldemokratske stranke (SPD) jednu čini i *Radna grupa socijaldemokratskih žena (ASF)*, a ženski ogranak češke Socijaldemokratske stranke (CSSD) ima ovlasti da samostalno kandidira žene na liste ako lokalni ogranci ne uspiju ispuniti kvotu od 25% (Directorate-General for Research, 1997.; <http://www.quotaproject.org>, 19. kolovoza 2006.).

¹⁵ Shvedova misli da bi se ovakav tip treninga trebao organizirati za sve žene, primjerice u lokalnim učilištima. Političko osvještavanje, učenje tehnika lobiranja i poticanje ženskoga vodstva (*leadership*) pripremio bi žene za ulazak u svijet politike (Shvedova, 1998.a: 27-28).

aktivizam “okidač” veće zastupljenosti u parlamentima, ali istodobno njezina studija pokazuje kako je “(...) ključno da aktivizam bude u interakciji s ideologijom” – što nas ponovo vraća u okrilje lijevih stranaka (Caul, 1999.: 95). No, upravo se nedovoljna ponuda aspirantica (većinom povezana i s nedovoljnim zahtjevima selektora) pojavljuje kao ključni problem stranačke regrutacije žena u većini promatranih europskih zemalja što ih je obuhvatila studija Pippe Norris¹⁶ (Helander, 1997.; Leijenaar/Niemöller, 1997.; Norris/Lovenduski, 1997.; Norris, 1997.a).

Politika kao “muški klub” nije samo pitanje percepcije, nego je izraz realnosti politike kakvu znamo. Muškarci su stoljećima bili jedini politički akteri (a i danas zadržavaju dominantan položaj), što je rezultiralo specifičnim pravilima te obrascima ponašanja i djelovanja u političkoj sferi. Politika je skrojena po mjeri muškaraca – politički stil, radni uvjeti,¹⁷ pa čak i način na koji se grade parlamenti¹⁸ marginalizira i/ili isključuje žene. Više je studija i autora/ica dokazalo tezu o nejednakosti muških i ženskih pozicija u politici. Tako Lyn Kathlene u svojoj studiji o dinamici moći u zakonodavnim odborima američkih saveznih država dolazi do nalaza da postoji stereotipizacija žena u naoko rodno neutralnim političkim institucijama. Sekstički ispadi i omalovažavanje žena ne prestaju ni kad one zauzmu pozicije moći¹⁹ (Kathlene, 1995. prema Randall, 2005.: 121-122). Karen Ross, koja je u razdoblju od 1995. do 2000. godine provela intervjue sa zastupnicama u Velikoj Britaniji, Australiji i Južnoafričkoj Republici, navodi da su žene suočene s dvostrukim standardima, mizoginijom, predrasudama, klevetama – opće-

¹⁶ Samo u Njemačkoj ponuda aspirantica premašuje potražnju selektora (Wessels, 1997.).

¹⁷ Kao što navodi Sawyer, parlamentarni aranžmani pretpostavljaju da se zastupnici ne brinu o obitelji i domu. Tako “pridružena žena “postaje temeljem uspješne političke karijere (dakle, “iza svakoga uspješnog muškarca stoji žena”). Kao jedan od primjera može poslužiti i praksa noćnih sjednica – političarkama s obiteljima ona predstavlja veliku prepreku jer one svoju političku karijeru kombiniraju s karijerom “supruge i majke” (Ross, 2002.: 199-200; Sawyer, 2000.b: 370).

¹⁸ 1994. godine južnoafričke žene su po prvi put ušle u većem broju u parlament (njih gotovo 24% bilo je izabrano na prvim općim izborima u toj zemlji). No tada su se našle u opskurnoj situaciji – u parlamentarnoj zgradi postojalo je samo par ženskih toaleta (Myakayaka-Manzini, 1998.: 180). Još je, međutim, manje vjerojatna činjenica da su se i pet godina kasnije žene još uvijek morale koristiti muškim toaletima. Ross lucidno zaključuje da su “(...) takve prakse mali, ali značajni pokazatelji načina na koji se ženska prisutnost u parlamentarnom životu tolerira umjesto da se potiče” (Ross, 2002.: 195).

¹⁹ Kathlene uočava da “(...) kad je, primjerice predsjedavala žena, muški su svjedoci bili pojačano agresivni, čak i tako što su je prekidali” te da “(...) su se muški predsjedatelji ženi koja bi svjedočila najčešće obraćali imenom, neovisno o tome je li ona bila nepoznat stručnjak [sic] ili građanka, odnosno poznata lobistica ili birokratkinja; ali su se svjedoku muškarcu obraćali titulom ispred njegova imena na početku i na kraju svojih obraćanja ...” (Kathlene, 1995. prema Randall, 2005.: 121).

nito, većina se žena vrlo rijetko osjeća cijjenjenima od svojih kolega ili uopće ravnopravnima s njima (Ross, 2002.: 194-198).

Suradnja s društvenim organizacijama sljedeći je u nizu faktora koji utječu na zastupljenost žena u parlamentu. Pritom ponajprije mislimo na suradnju žena sa ženskim organizacijama i sindikatima. Kroz ženske organizacije žene grade samopuzdanje, stječu iskustvo javnoga djelovanja te potporu u procesu kandidiranja.

Žena koja može crpiti resurse ženske organizacije pri osiguravanju potpore za svoju kampanju vjerojatnije će se kandidirati, a i stranački će je aparat vjerojatnije doživljavati kao sposobnu kandidatkinju. (Matland, 1998.: 67)

Nadezhda Shvedova napominje da su suradnjom sa ženskim udrugama europske političarke uspjele razviti uspješne strategije političkoga djelovanja (poput pritiska za prihvaćanje kvota u Skandinaviji), ali da je u zemljama u razvoju suradnja političarki i ženskih organizacija još uvijek ograničena (Shvedova, 1998.a: 26). Istodobno, ženska suradnja sa sindikatima problematična je i u razvijenim zemljama. Tako glavni razlog zbog kojega velik broj aspirantica u engleskoj *Laburističkoj stranci* ne uspijeva dobiti kandidaturu²⁰ jest taj što više muškaraca ima veze sa sindikatima (Norris/Lovenduski, 1997.: 171).

Posljednji politički faktor, pravo glasa žena, točnije to koliko dugo se žene tim pravom koriste, ambivalentna je varijabla. Prema istraživanju Wilme Rule s početka sedamdesetih, ta varijabla utječe na broj žena u parlamentima, ali istraživanje Gwen Moore i Gene Shackmana provedeno u osamdesetima došlo je do suprotnih zaključaka (Rule, 1981., prema Kenworthy/Malami, 1999.: 239; Moore/Shackman, 1996., prema Kenworthy/Malami, 1999.: 239). Ipak, Lane Kenworthy i Melissa Malami u svojoj globalnoj studiji dolaze do zaključka kako je vrijeme ostvarivanja prava glasa žena “(...) postojano povezano sa ženskom političkom participacijom, pri čemu je ranije pravo glasa povezano s većim udjelom žena u parlamentima” (Kenworthy/Malami, 1999.: 256).²¹

Uspjeh koji žene ostvaruju u politici “(...) svakako ovisi, barem dijelom, o stupnju napretka što su ga ostvarile izvan politike” (Kenworthy/Malami,

²⁰ Žene čine 40% članica, 37% aspirantica i 26% kandidatkinja *Laburističke stranke* (Norris/Lovenduski, 1997.: 171).

²¹ Kenworthy i Malami napominju kako postoji još jedna varijabla koja je bitna za veću zastupljenost žena na globalnoj razini: “Marksističko-lenjinističke” jednostranačke vladavine. Raspadom Sovjetskog Saveza ovoj se varijabli umanjilo značenje (samo Kuba, Sjeverna Koreja, Laos i Vijetnam mogu se klasificirati kao takve), no Kenworthy i Malami zaključuju kako i ti “ostatci ostataka” komunističkih vladavina pojačavaju žensku legislativnu zastupljenost (Kenworthy/Malami, 1999.: 245, 256).

1999.: 239). Veća zastupljenost žena u parlamentima mogla bi biti uvjetovana visokom razinom obrazovanja žena, budući da je natprosječno obrazovanje jedna od temeljnih značajki političkih elita. Također, veća zaposlenost žena mogla bi uvjetovati povećanje broja žena u parlamentima, budući da činom zapošljavanja žene iz privatne sfere ulaze u javnu. No možda je još važnije u kojim su sektorima žene zaposlene, negoli koliko ih je zaposleno. Naime, istraživanja su pokazala da političke elite nisu samo obrazovanije od birača, nego i to da se većina regrutira iz specifičnih profesija (Norris, 1997.b). Dakle, veći broj odvjetnica, novinarki i bankarica mogao bi utjecati na veći broj žena u parlamentu. S druge strane, visoka razina ekonomskoga razvoja te snažan i velik ženski pokret²² mogli bi biti bitni za povećanje udjela žena u parlamentu jer potiču detradicionalizaciju političke kulture. Značenje svakoga od ovih faktora potvrdilo se u različitim istraživanjima – iako su različita istraživanja naglasak stavila na različite varijable (Kenworthy/Malami, 1999.: 239-241; Shvedova, 1998.: 29).

Posljednja dva socioekonomska faktora izrazito nepovoljno utječu na zastupljenost žena u parlamentima: feminizacija siromaštva i dvostruko opterećenje. Feminizacija siromaštva pojam je koji opisuje dominantnu prisutnost siromaštva među ženama (kad se usporede s muškarcima). Tako žene čine 70% od 1,3 milijarde osoba koje u svijetu žive u siromaštvu, a za isti rad su plaćene i do 80% manje od muškaraca (Posavec, 2006.). Dakle, čak i one žene koje se ne bore za golo preživljavanje nemaju iste financijske mogućnosti/perspektive kao muškarci – što je golem nedostatak, npr. u sustavima u kojima kandidati/kinje snose troškove financiranja izborne kampanje.²³ To financijsko “kaskanje” za muškarcima dodatno se pogoršava opterećenošću žena u svakodnevnom životu. Ulazak žena na tržište rada nije ih, naime, oslobodio privatnih obveza.²⁴ Time žene zaostaju za muškarcima i po

²² Suradnja sa ženskim organizacijama već je prije spomenuta kao bitan politički faktor. Kad govorimo o ženskom pokretu kao socioekonomskom faktoru, uzimamo u obzir širu perspektivu – utjecaj koji ženski pokret ima na društvo.

²³ U većinskim izbornim sustavima kandidati moraju samostalnim naporima prikupiti većinu financijskih potpora za svoju kampanju. Kako bi se financijski potpomogle članice *Demokratske stranke* koje podupiru ženino pravo na izbor, 1985. godine u SAD-u osnovane su EMILY liste (*EMILY's List* – akronim za frazu *Early Money is Like Yeast*). Mjestom na listi članica osigurava financiranje svoje kampanje, a lista služi i kao “pozivanje na odgovornost”. Naime, prije nego što im se dodijele sredstva, članice moraju potpisati izjavu o svojim stajalištima o pobačaju (Sawer, 2000.b: 372, 378). Ovakav tip poticanja žena primjenjuje se i u Australiji i Velikoj Britaniji (Sawer, 2000.b: 372; Directorate-General for Research, 1997.)

²⁴ Udane žene obavljaju kućanske poslove čija se novčana vrijednost procjenjuje na 10-35% svjetskoga BDP-a (Shvedova, 1998.: 31). No kao što Pateman napominje, glavnina problema nije u činjenici što supruge za ove poslove nisu plaćene, nego što se od njih *očekuje* da ih obavljaju (Pateman, 2000.: 130).

vremenu koje mogu utrošiti na političku karijeru (pod pretpostavkom da se na nju pod ovakvim okolnostima uopće odluče).²⁵

Mora se priznati da je ženama teško sudjelovati u političkom životu kad je njihova najveća briga preživljavanje i kad nemaju izbora nego većinu svoga vremena moraju potrošiti na zadovoljavanje osnovnih potreba obitelji. (Shvedova, 1998.a: 31-32)

Na razini sociokulturnih faktora najveća se pozornost u istraživanjima poklanjala utjecaju političke kulture na žene. Pritom je egalitarna politička kultura (nasuprot tradicionalnoj i/ili patrijarhalnoj) detektirana kao najpovoljnija za veću zastupljenost žena u parlamentu. Kao što je u tekstu već napomenuto, upravo je na primjeru skandinavskih zemalja prepoznato značenje egalitarne političke kulture (Lovenduski, 1999., prema Squires, 2000.: 1567; Norris, 1993., 1996., prema Kenworthy/Malami, 1999.: 241). Nekoliko istraživanja bavilo se i utjecajem religije na žensku zastupljenost – pri čemu su varijable strukturirane oko tipa religije i utjecaja koji ona ima na društveni, odnosno politički sustav. Tako je dokazano da je jači utjecaj katoličanstva negativno povezan sa ženskim izbornim uspjesima (Norris, 1997.; Paxton, 1997.; Rule, 1987. prema Kenworthy/Malami, 1999.: 244) te da protestantizam najmanje naglašava tradicionalne ženske uloge – što je posljedično povezano s boljim statusom žena (Ahmed, 1992. prema Kenworthy/Malami, 1999.: 247). U svojoj globalnoj analizi, Kenworthy i Malami potvrđuju značenje ovoga sociokulturnog faktora zaključkom kako će “(...) nacije u kojima prevladavaju religije koje naglašavaju tradicionalne uloge žena vjerojatno imati manje žena u parlamentima” (Kenworthy/Malami, 1999.: 257).

Faktor rodne/spolne diskriminacije neraskidivo je povezan s gotovo svim već navedenim faktorima te se može postaviti pitanje koliko je njegova isključiva klasifikacija unutar kategorije sociokulturnih faktora opravdana. Rodna/spolna diskriminacija kao “(...) nijekanje uživanja jednakih prava” (Sawer, 2000.a: 396) provlači se kroz sve sfere društva: političku, ekonomsku, privatnu. Zato su npr. zabrana da žene biraju i budu birane (kao neposredna diskriminacija), prakse noćnih sjednica (kao posredna diskriminacija) i dvostruko opterećenje žena (kao sustavna diskriminacija) samo različiti oblici rodne/spolne diskriminacije kao društvene kategorije. Postoji cijeli niz primjera diskriminacije kojima se ženama niječe jednakost s muškarcima, a koje ne možemo dovesti u izravnu vezu sa zastupljenošću žena u parlamentima, ali koji čine društveni kontekst unutar kojega žene žive i djeluju. U tom smislu treba spomenuti i prikazivanje žena/političarki u masovnim me-

²⁵ “S uobičajenim i dobro razvijenim obrascima ‘dvostrukih karijera’, u kući i na poslu, dodatno opterećenje politike moglo bi proizvesti ‘trostruke karijere’ (...)”, što je po Norris bitan razlog izostanka žena iz politike (Norris, 1997.a: 230).

dijima. Možemo zamijetiti tri za žene negativna pristupa: medijsko ignoriranje problema podzastupljenosti žena u politici, perpetuiranje rodnih stereotipa o “ženskom mjestu” u društvu te objektivizacija žena i ženskih tijela²⁶ (Shvedova, 1998.a: 37). Tako masovni mediji, umjesto da preuzmu odgovornost za osvježavanje javnosti po pitanjima rodne/spolne nejednakosti, učvršćuju patrijarhalne obrasce.

Na kraju, trebali bismo se osvrnuti i na jedan od najznačajnijih psiholoških faktora koji utječu na ulazak žena u parlamente: nedostatak samopouzdanja. Kao što Matland napominje, odluka o pristupanju političkom natjecanju uvjetovana je, s jedne strane, mogućnostima, a s druge, osobnim ambicijama (Matland, 1998.: 66). No čak i ako bi stranački selektori potpuno “rodno slijepo” pristupali svojim aspirantima/cama, žene bi se i dalje suočavale sa svojim vrlo intimnim strahovima. U odnosu na muškarce, one zaostaju u prvom koraku ka političkoj karijeri – izabiranju samih sebe. Ovakav rodni *bias* u motivaciji za bavljenjem politikom rezultat je sustavne rodne/spolne diskriminacije, tj. rodnog *biasa* u socijalizaciji i obrazovanju. Dakle, socijalizacija unutar tradicionalnih obitelji te obrazovanje koje propagira žensku submisivnost bit će izrazite prepreke²⁷ za žene koje pomišljaju na aktivno bavljenje politikom.²⁸

Na kraju ovoga pregleda faktora koji utječu na veću zastupljenost žena u parlamentima moramo se zapitati: Što će se dogoditi kad žene zaobiđu sve prepreke na putu i/ili iskoriste sve pogodnosti? Kako će to utjecati na parlamente, politiku, društvo? Kakve će se promjene dogoditi, odnosno hoće li se one uopće dogoditi?

Prisutnost, zastupljenost ili predstavljanje žena?

Odgovori na pitanje što će se dogoditi kad žene uđu u parlamente neraskidivo su povezani s odgovorima na pitanje zašto bi žene trebale ući u par-

²⁶ Medijsko etiketiranje žena kao ukrasa politici, točnije političarima kao glavnim figurama, dostiže svoje “kreativne” vrhunce i u sljedećim primjerima: *Donaldove lutkice* (*Donald's Dollies* – prema škotskom premijeru Donaldu Dewaru), *Blairove male* (*Blair's Babes* – prema britanskom premijeru Tonyju Blairu) te *Juppéove suknjice* (*Les Jupettes* – prema francuskom premijeru Alainu Juppéu) (Ross, 2002.: 202; Wallach Scott, 2005.: 89).

²⁷ Dakako, mogu se razviti i primijeniti strategije poticanja žena koje se osjećaju nesigurno. Tako je u Nizozemskoj razvijen mentorski program “praćenja iz sjene” (*system of shadowing*) u kojem žene pomažući zastupnicama stječu samopouzdanje (Lovenduski/Karam, 1998.: 133).

²⁸ Shvedova napominje kako je percepcija politike kao “prljave igre”, tj. nepovjerenje u političke institucije, od strane žena dodatna sociokulturna prepreka (Shvedova, 1998.a: 35-37). Zasižno je nepovjerenje građana u političke institucije jedan od gorućih problema suvremenih demokracija, kao i “demokracija u nastajanju”, ali ovo nepovjerenje nije rodno specifično, tj. prisutno je i kod muškaraca i kod žena.

lamente. Jer kao što Sawyer navodi, argumenti *pravednosti* ili *jednakih mogućnosti* za žene neće biti dovoljni da uvjere vlastodršce kako bi se udio žena u parlamentima trebao povećati (Sawyer, 2000.b: 363). Treba dokazati neke praktične konzekvencije povećanja udjela žena, potrebno je nešto “opipljivije” od zadovoljenja ideala pravednosti. Tako zahtjeve za ublaživanjem i konačnim premošćivanjem postojećega rodnog/spolnog jaza u političkoj participaciji možemo definirati višestruko (Phillips, 2001.; Sawyer, 2000.b; Squires, 2000.).

Prvi argument je, kao što je već spomenuto, *argument pravednosti* ili *argument jednakih mogućnosti*. Naime, rodni/spolni nerazmjer između birača i biranih sam je po sebi nepravedan. Riječima Anne Phillips, “(...) sama dosljedna nedovoljna zastupljenost bilo koje društvene kategorije govori da je problem stvaran” (Phillips, 2001.: 69). A govori i da postoji diskriminacija – dakle, žene kao diskriminirana skupina zaslužuju jednake mogućnosti pristupa tijelima političkoga odlučivanja, zaslužuju da se čuje njihov glas. Zastupljenost žena trebali bismo stoga povećati jer bi politički sustav, ali i društvo u cjelini, postalo pravednijim. Ovaj argument, koji je toliko samorazumljiv da se češće pretpostavlja negoli postavlja (Phillips, 1995. prema Sawyer, 2000.b: 363), brzo “sklizne” u *simboličke argumente*, *utilitarističke argumente* i *argumente predstavništva*.

Simboličke argumente za povećanje broja žena u parlamentu možemo podijeliti na dva tipa. Prvi argument naglašava važnost koju veći broj zastupnica ima za žene u društvu: njihovom prisutnošću u parlamentu povećalo bi se poštovanje prema ženama općenito, a one bi istodobno poslužile i kao uzor mladim ženama/budućim aspiranticama (*argument žena kao uzora*). Drugi argument naglašava važnost legitimnosti političkih institucija jer se isključivanjem velikih segmenata populacije (a žene jesu najveća manjina u politici) ozbiljno narušava povjerenje građana u institucije. Povećanjem zastupljenosti žena može se obnoviti narušena legitimnost (Sawyer, 2000.b: 362). *Utilitaristički argumenti* najprimljiviji su za stranačke aktore jer se referiraju na koristi koje oni mogu ostvariti od veće participacije žena: proširivanjem regrutacijskih potencijala omogućuje se kvalitetniji izbor kandidata/kinja, a još uspješniji argument jest ostvarivanje veće izborne privlačnosti stranaka ženama (Sawyer, 2000.b: 365). Sljedeći je argument kontroverzan (čak i unutar feminističke teorije). To je *argument predstavništva*. Po ovome bi viđenju žena u politici i parlamentu trebalo biti više jer bi tako štitile i promicale svoje interese, vrijednosti i/ili perspektive.²⁹ No, osta-

²⁹ Lovenduski i Karam napominju da je nužno razlučiti ženska pitanja/interese od ženskih perspektiva. Tako ženska pitanja/interesi uglavnom pogađaju žene, bilo zbog bioloških (npr. reproduktivna prava) ili društvenih (npr. dječji doplatok) razloga. S druge strane, ženske perspektive su ženska stajališta o svim političkim temama. Prema istraživanju provedenom u Velikoj Britaniji 1996. godine, muškarci i žene imaju različite perspektive o ekonomskim pitanjima, iako i jedni i druge smatraju ta pitanja društvenim prioritetom – npr. muškarce je više zabrinja-

je upitnim koji bi to univerzalno ženski interesi, vrijednosti i/ili perspektive bili, koliko su rezultat društvene konstrukcije žene te pretpostavlja li *deskriptivno predstavljanje* žena i *supstantivno predstavljanje*, tj. hoće li žene biti agenti ženskih interesa (Pitkin, 1967. prema Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 407; Sawyer, 2000.b: 363)?

Prije nego se pozabavimo pitanjem rezonanznosti žena, osvrnimo se na još jedan argument. Sawyer navodi kako se većina dosad spomenutih argumenata pojavljuje unutar *diskursa nepromjenjivosti* (Sawyer, 2000.b: 364, 365). Naime, ovi argumenti ne pretpostavljaju i/ili se ne bave različitošću djelovanja žena u odnosu na muškarce.³⁰ Tu postavku sadržava *argument različitosti žena*, koji pretpostavlja da žene unose novost u učimali politički stil i diskurs te da će se povećanjem njihova broja posljedično promijeniti i sama kvaliteta politike (*argument oživljavanja demokracije*). Istraživanja stajališta javnosti, ali i zastupnika, pokazala su da upravo ovaj argument dobiva najviše potpore – od žena se očekuje, i njima se pripisuje, transformacija politike (Sawyer, 2000.b: 365-366). Upravo na temelju *argumenata ženskoga predstavnništva* i *različitosti žena* dolazimo do ključnog pitanja kad govorimo o zastupljenosti žena u parlamentu: je li ovdje riječ samo o kvantiteti ili i o kvaliteti zastupljenosti?

U odgovoru na to pitanje poslužiti ćemo se istraživanjem Leslie Schwindt-Bayer i Williama Mishlera koji su, koristeći se modelom predstavnništva Hanne Pitkin,³¹ proveli analizu zastupljenosti žena u 31 demokraciji sredinom devedesetih godina.³² Njihovi su nalazi potvrdili radove drugih auto-

vala nezaposlenost, a žene mirovinski plan (Lovenduski/Karam, 1998.: 136-137). S druge strane, Skjeie je na osnovi svoga istraživanja djelovanja zastupnica zaključila da su se one, po pravilu, više zalagale za ženska pitanja/interese, ali njihova je perspektiva u pristupu tim pitanjima ovisila o njihovoj stranačkoj pripadnost (Skjeie, 1991. prema Lovenduski/Karam, 1998.: 137).

³⁰ Mogli bismo, doduše, ustvrditi da *argument predstavnništva* pripada *diskursu različitosti* ako zastupamo tezu da su ženski interesi, vrijednosti i/ili perspektive u konfliktu s muškima i da njihovo zastupanje nije samo postavljanje zapostavljenih pitanja na političku agendu, nego i mijenjanje same biti političke agende.

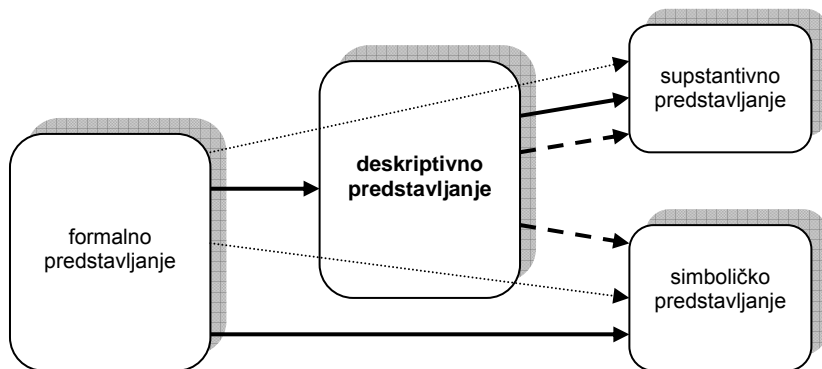
³¹ Ovaj model predstavnništva uključuje četiri međusobno povezane dimenzije: *formalno predstavljanje* (*formal representation*) obuhvaća pravila i procedure putem kojih se biraju predstavnici; *deskriptivno predstavljanje* (*descriptive representation, representativeness*) odnosi se na stupanj reprezentativnosti parlamenta u odnosu na strukturu građana; *supstantivno predstavljanje* (*substantive representation, responsiveness*) definira se kao zastupanje interesa predstavljenih; *simboličko predstavljanje* (*symbolic representation*) odnosi se na vrednovanje predstavnika od strane predstavljenih (Pitkin, 1967., prema Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 407, 408-409).

³² Zemlje obuhvaćene analizom su: Argentina, Australija, Austrija, Belgija, Bugarska, Čile, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Irska, Island, Italija, Japan, Južna Afrika, Južna Koreja, Kanada, Letonija, Litva, Nizozemska, Norveška, Njemačka, Poljska, Portugal, SAD, Slovenija, Španjolska, Švedska, Švicarska, Urugvaj i Velika Britanija (Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 414-415).

ra/ica, ali su i upozorili na neočekivane anomalije s obzirom na originalni model.

Slika 1: Dimenzije predstavnštva žena

Na samome početku analize ponovo su se potvrdile teze o snažnoj vezi između izbornih sustava i zastupljenosti žena, tj. između *formalnoga* i *deskriptivnoga predstavljanja*. Kao što je u tekstu već navedeno, a dokazano i u ovoj analizi, razmjernim izbornim sustavima u velikim izbornim okruzima bit će izabran veći broj žena. Sljedeće snažne i izravne veze pojavile su se između izbornoga sustava i *simboličkoga predstavljanja*, kao i između postotka žena u parlamentima i *supstantivnoga predstavljanja*. Ovi nam nalazi pokazuju da žene imaju veće povjerenje u parlamente koji se izabiru razmjernim izbornim sustavom te da veća zastupljenost žena znači i veću legislativnu responzivnost³³ s obzirom na ženska pitanja. Bitna, ali neizravna

³³ Veza između zastupljenosti žena i promjene političke agende, tj. nastanka novih politika dokazana je i radovima drugih autorica. Tako Sue Thomas u svojoj studiji o utjecaju zastupnica u parlamentima američkih saveznih država (Thomas, 1991.) zaključuje da žene doista uvode promjene. Žene će "(...) vjerojatnije negoli muškarci inicirati, i uspješno usmjeravati kroz politički proces, zakone koje se bave pitanjima žena, djece i obitelji". Osim toga žene će "(...) vjerojatnije inicirati i nametnuti određene zakone u situacijama u kojima imaju potporu (...) – situacijama povećane zastupljenosti ili potpore ženskih legislativnih *caucusa*" (Thomas, 1991.: 974). Pritom se S. Thomas vodi studijom R. Kanter o grupnim dinamikama (Kanter, 1977. prema Thomas, 1991.: 959) te navodi kako manjinske grupe počinju ostvarivati utjecaj tek kad prijeđu granicu od 15% zastupljenosti grupe. Na tragu je teorije R. Kanter i definiranje *kritične manjine* D. Dahlerup, tj. *kritične mase*. Prema D. Dahlerup, dokaz da "(...) postoji kritična masa žena jest ubrzanje razvoja ženske predstavljenosti aktima koji poboljšavaju situaciju samih zastupnica te žena općenito" (Dahlerup, 1988. prema Lovenduski/Karam, 1998.: 128). Dahlerup *kritičnu manjimu* žena određuje u rasponu od 30% do 40% (Dahlerup, 1998.: 92).

veza postoji između *formalnoga* i *supstantivnoga predstavljanja* – dakle, primjenom razmjernih izbornih sustava više će žena ući u parlamente, što će pak potaknuti više “ženske” legislative. No, nalaz koji čini odmak od modela H. Pitkin jest da *ne postoji* veza između responzivnosti parlamenta i *simboličkoga predstavljanja*.³⁴ Dakle, broj ili kvaliteta donesenih politika u odnosu na, primjerice, neravnopravnost rodova/spolova neće utjecati na povjerenje žena u parlament! Kao što sami autori navode, ovaj je nalaz “(...) osobito problematičan ako se uzme u obzir naglasak H. Pitkin na responzivnosti politika kao središnjem mjestu” njezina modela (Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 421). Na prvoj razini analize izravna veza nije postojala ni između *deskriptivnoga* i *simboličkoga predstavljanja*, ali dodatnom razradom varijable ženske zastupljenosti³⁵ autori dolaze do zaključka da se utjecaj zastupnica na *supstantivno* i *simboličko predstavljanje* povećava kako njihov broj raste. Dakle, kad se ostvari određena “vidljivost” zastupnica, ostvarit će se i utjecaj na povjerenje žena u parlamente, a nadalje će se taj utjecaj i pospješiti. Taj je nalaz potvrđen i dodatnom, neizravnom vezom između *formalnoga* i *simboličkoga predstavljanja* (Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 419-422).

Umjesto zaključka

Temeljem analize Schwindt-Bayer i Mishlera možemo zaključiti kako je upravo *deskriptivno predstavljanje* ključno za predstavništvo žena. Njime ostvaruje se većina utjecaja izbornih pravila i procedura na *supstantivno* i *simboličko predstavljanje*. Istodobno, sama prisutnost zastupnica izravno utječe na responzivnost politika prema ženama, ali učinak *deskriptivnoga predstavljanja* na *supstantivno* i *simboličko predstavljanje* nelinearno raste povećanjem udjela žena (Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 422, 424). Schwindt-Bayer i Mishler pritom napominju kako to ne znači da je određeni udio žena dovoljan za političko predstavništvo, nego da je *deskriptivno predstavljanje* “(...) ljepilo koje povezuje ostale dimenzije” (Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 423). Njihova analiza također pokazuje kako izborna pravila i procedure izravno ili neizravno utječu na sve ostale dimenzije predstavništva (Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 424). Ovo nas dovodi do nekoliko zaključaka:

³⁴ Druga anomalija u rezultatima jest nalaz da muškarci reagiraju na (pod)zastupljenost žena gotovo identično kao i žene, tj. njihovo povjerenje u parlamente ovisi o identičnim varijablama kao i ono žena (Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 423, 425).

³⁵ Ovakva razrađena varijabla povećala je utjecaj *deskriptivnoga predstavljanja* na responzivnost politika i utrostručila utjecaj na *simboličko predstavljanje* (Schwindt-Bayer/Mishler, 2005.: 422).

1. Prisutnost žena uvjetuje responzivnost parlamenata, tj. žene će vjerojatnije potaknuti promjene političke agende i inicirati zakone koji se bave “ženskim pitanjima”.
2. Kako bi se ti zakoni nametnuli unutar dominantne političke agende, potrebno je ostvariti *kritičnu masu* žena.
3. Izborne procedure izravno utječu na zastupljenost žena – zato je nužno, gdje god je to moguće, primjenjivati razmjerne izborne sustave i velike izborne okruge.
4. Da bi se većem broju žena omogućio ulazak u parlamente, trebaju se dokinuti, ili barem ublažiti, preostale političke, socioekonomske i sociokulturne prepreke.
5. Korištenjem razmjernih izbornih sustava i postizanjem *kritične mase* žena u parlamentima, povećat će se povjerenje žena i muškaraca u predstavničke institucije.

Literatura

- Ahmed, Leila, 1992.: *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*, University Press, Yale
- Caul, Miki, 1999.: Women’s Representation in Parliament. The Role of Political Parties, *Party Politics*, (5) 1: 79-98.
- Dahlerup, Drude, 1988.: From a Small to a Large Minority: Theory of Critical Mass, *Scandinavian Political Studies*, (11) 4: 275-298.
- Dahlerup, Drude, 1998.: Using Quotas to Increase Women’s Political Representation, u: Karam, Azza (ur.)
- Directorate-General for Research, 1997.: *Differential Impact of Electoral Systems on Female Political Representation*, Working Document *Women’s Rights Series (W-10)* http://www.europarl.eu.int/workingpapers/femm/w10/default_en.htm, 29. studenoga 2005.
- Helander, Voitto, 1997.: Finland, u: Norris, Pippa (ur.)
- Golosov, Grigorii V., 2001.: Political Parties, Electoral Systems and Women’s Representation in the Regional Legislative Assemblies of Russia, 1995–1998, *Party Politics*, (7) 1: 45-68.
- <http://www.ipu.org/iss-e/women.htm>, 19. kolovoza 2006
- <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>, 19. travnja 2007.
- <http://www.quotaproject.org/>, 19. kolovoza 2006.
- <http://www.sabor.hr>, 15. travnja 2007.
- Inter-Parliamentary Union, s.a.: *Women in Politics: 1945 – 2005*, http://www.ipu.org/PDF/publications/wmn45-05_en.pdf, 29. studenoga 2005.

- Kanter Moss, Rosabeth, 1977.: Some Effects of Proportion on Group Life: Skewed Sex Ratios and Response to Token Women, *American Journal of Sociology*, (82) 5: 965-990.
- Karam, Azza (ur.), 1998.: *Women in Parliament: Beyond Numbers*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm
- Kasapović, Mirjana, 2003.: *Izborni leksikon*, Politička kultura, Zagreb
- Kathlene, Lyn, 1995.: Position Power versus Gender Power: Who holds the Floor?, u: Duersti-Lahti, Georgia/Kelly, Rita Mae (ur.), *Gender Power, Leadership and Governance*, University of Michigan Press, Ann Arbor
- Kenworthy, Lane/Malami, Melissa, 1999.: Gender Inequality in Political Representation: A Worldwide Comparative Analysis, *Social Forces*, (78) 1: 235-269.
- Knežević, Đurđa/Dilić, Koraljka (ur.), 1997.: *Vlast bez žena ili dugi marš*, Ženska infoteka, Zagreb
- Leijenaar, Monique/Niemöller, Kees, 1997.: The Netherlands, u: Norris, Pippa (ur.)
- Leinert Novosel, Smiljana, 2002.: Žene u politici: Je li intervencija potrebna?, u: Knežević, Radule/Ravlić, Slaven (ur.), *Hrvatska politologija 1962.–2002.*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Lovenduski, Joni, 1986.: *Women and European Politics. Contemporary Feminism and Public Policy*, Wheatsheaf Books, Brighton
- Lovenduski, Joni, 1999.: Sexing Political Behaviour, u: Walby, Sylvia (ur.), *New agendas for women*, Macmillian, Basingstoke
- Lovenduski, Joni/Karam, Azza, 1998.: Women in Parliament: Making a Difference, u: Karam, Azza (ur.)
- Matland, Richard E., 1998.: Enhancing Women's Political Participation: Legislative Recruitment and Electoral Systems, u: Karam, Azza (ur.)
- Moore, Gwen/Schackman, Gene, 1996.: Gender and Authority: A Cross-National Study, *Social Science Quarterly*, 77: 273-288.
- Myakayaka-Manzini, Mavivi, 1998.: Women Empowered – Women in Parliament in South Africa, u: Karam, Azza (ur.)
- Norris, Pippa, 1993.: Conclusions: Comparing Legislative Recruitment, u: Lovenduski, Joni/Norris, Pippa (ur.), *Gender and Party Politics*, Sage, London
- Norris, Pippa, 1996.: Legislative Recruitment, u: LeDuc, Lawrence/Niemi, Richard G./Norris, Pippa (ur.), *Comparing Democracies*, Sage, London
- Norris, Pippa, 1997.a: Conclusions: comparing passages to power, u: Norris, Pippa (ur.)
- Norris, Pippa (ur.), 1997.b: *Passages to Power. Legislative Recruitment in Advanced Democracies*, Cambridge University Press, Cambridge
- Norris, Pippa/Lovenduski, Joni, 1997.: United Kingdom, u: Norris, Pippa (ur.)
- Pascaud-Bécane, Geneviève/IPU Secretariat, 1999.: *Participation of Women in Political Life*, Series Reports and Documents 35, Inter-Parliamentary Union, Geneva http://www.ipu.org/PDF/publications/womenplus5_en.pdf, 30.11.2005.

- Pateman, Carole, 2000.: *Spolni ugovor*, Ženska infoteka, Zagreb
- Paxton, Pamela, 1997.: Women in National Legislatures: A Cross-National Analysis, *Social Science Research*, (26) 4:442-464.
- Phillips, Anne, 1995.: *The Politics of Presence*, Clarendon Press, Oxford
- Phillips, Anne, 2001.: *(O)rađanje demokracije*, Ženska infoteka, Zagreb
- Pintat, Christine, 1998.: Democracy through Partnership: The Experience of the Inter-Parliamentary Union, u: Karam, Azza (ur.)
- Pitkin, Hanna F., 1967.: *The Concept of Representation*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles
- Posavec, Adriana, 2006.: Ženama dvije trećine radnih sati, a tek desetina dohotka, *Novi list*, godina LIX., broj 19.015., 23. kolovoza
- Putnam, Robert D., 1976.: *The Comparative Study of Political Elites*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, New Jersey
- Randall, Vicky, 2005.: Feminizam, u: Marsh, David/Stoker, Gerry, *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Ross, Karen, 2002.: Women's Place in 'Male' Space: Gender and Effect in Parliamentary Context, u: Ross, Karen (ur.), *Women, Politics and Change*, Oxford University Press, New York
- Rule, Wilma, 1981.: Why Women Don't Run: The Critical Contextual Factors in Women's Legislative Recruitment, *Western Political Quarterly*, (34) 1: 60-77.
- Rule, Wilma, 1987.: Electoral Systems, Contextual Factors and Women's Opportunity for Election to Parliament in Twenty-Three Democracies, *Western Political Quarterly*, (40) 3: 477-498.
- Sawer, Marian, 2000.a: Discrimination, u: Kramarae, Cheris/Spender, Dale (ur.), *Routledge International Encyclopedia of Women. Global Women's Issues and Knowledge*, Routledge, London/New York
- Sawer, Marian, 2000.b: Parliamentary Representation of Women: From Discourses of Justice to Strategies of Accountability, *International Political Science Review*, (21) 4: 361-380.
- Schwindt-Bayer, Leslie A./Mishler, William, 2005.: An Integrated Model of Women's Representation, *The Journal of Politics*, (67) 2: 407-428.
- Shvedova, Nadezhda, 1998.a: Obstacles to Women's Participation in Parliament, u: Karam, Azza (ur.)
- Shvedova, Nadezhda, 1998.b: The Challenge of Transition – Women in Parliament in Russia, u: Karam, Azza (ur.)
- Skjeie, Hege, 1991.: The Rhetoric of Difference: On Women's Inclusion in Political Elites, *Politics and Society*, (19) 2: 233-263.
- Smerdel, Branko, 1993.: Nekoliko poredbenih počela za raspravu o hrvatskom parlamentu, *Politička misao*, (30) 4: 40-52.
- Smerdel, Branko/Sokol, Smiljko, 2006.: *Ustavno pravo*, Pravni fakultet, Zagreb

- Squires, Judith 2000.: Political Representation, u: Kramarae, Cheri/Spender, Dale (ur.) *Routledge International Encyclopedia of Women. Global Women's Issues and Knowledge*, Routledge, London/New York
- Thomas, Sue 1991.: The Impact of Women on State Legislative Policies, *The Journal of Politics*, (53) 4: 958-976.
- Wallach Scott, Joan 2005.: *Parité! Sexual Equality and the Crisis of French Universalism*, The University of Chicago Press, Chicago & London
- Wessels, Bernhard 1997.: Germany, u: Norris, Pippa (ur.)
- Where, Kenneth C. 1967.: *Legislatures*, Oxford University Press, Oxford

Marjeta Šinko

WOMEN IN PARLIAMENTS – GLOBAL PERSPECTIVE

Summary

Although the representation of women in national parliaments has been on the increase since World War Two, the number of women in assemblies has yet to reach 20 percent. The parliaments in which women participate with 30 or 40 percent are most viewed as laudable exceptions rather than (as yet) the unattained objective. The reasons lie in the specific gender obstacles i.e. political, socio-economic and socio-cultural factors affecting the entry of women into parliaments. This paper deals with these factors and the consequences of a stronger female representation for the political system and the society on the whole. The author concludes that besides satisfying the ideal of justice the increased share of women in national parliaments may improve the position of women in the society and also strengthen the trust of both women and men in representative institutions.

Key words: obstacles to political participation, arguments for higher representation, dimensions of representation, Hanna Pitkin, critical minority/critical mass

Mailing address: Nova cesta 137B, HR 10000 Zagreb.
E-mail: msinko1@yahoo.com